

ضرورت و زمینه‌های مطالعاتی کتابداران

*عیسی محمدی فیروزجانی

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی مازندران و مدرس مدعو دانشگاه پیام نور مرکز ساری

E-Mail: infolib3@gmail.com

*موسی یمین فیروز

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی و مدرس مدعو دانشگاه پیام نور و علمی کاربردی مرکز ساری بابل

E-Mail: yaminfirooz@gmail.com

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده:

باشند افراد آن جامعه ناگزیرند با تغییرات و تحولات نوین همگام شوند و یکی از شیوه‌های آگاهی از تغییرات، سازگاری با تحولات و پیشرفت‌های جدید، مطالعه مداوم و مستمر حرفه‌ای است. از منظر دیگر ماهیت اصلی حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی برقراری پیوند و ارتباط بین اطلاعات از یکسو و نیازهای متقاضیان اطلاعات از سوی دیگر می‌باشد و هدف اصلی از اشاعه اطلاعات رفع نیازهای مطالعاتی جامعه بالقوه و بالفعل کتابخانه‌ها است که ایستایی و سکون خدمات کتابخانه‌ای، نتیجه اتکای صرف کتابداران به آموخته‌هایشان در دوران تحصیلات رسمی است. در این بین کتابداران مطالعه‌گر، آگاه و آشنا به اطلاعات یا منابع اطلاعاتی، نقش بسزایی در بهبود کیفی و کمی خدمات، اعتلای و جبهه حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی بطور گسترده در جامعه خواهند داشت. از دیرباز تاکنون اعتقاد بر این بوده و هست که کتابداران بایستی افراد آگاه و دانشمند باشند و این اصل در بررسی تاریخ کتابداری به وضوح مشخص است. «یکی از اصولی که در ۱۴ قرن قبل از میلاد استوار شد این است که کتابدار باید فردی دانشمند باشد و اصلی که بر دانشمند بودن کتابداران تأکید می‌کند در بابل به این صورت جلوه می‌کرد که باید چند زبان بدانند و در یکی از علوم رایج یا یکی از انواع مواد متخصص باشند». (تامسپون، ۱۳۶۶ص. ۹۷). در اسکندریه کتابداران از میان دانشمندان برگزیده می‌شدند «نخستین

ماهیت اصلی حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی، برقراری پیوند و ارتباط بین اطلاعات از یکسو و نیازهای متقاضیان اطلاعات از سوی دیگر می‌باشد و هدف اصلی از اشاعه اطلاعات رفع نیازهای مطالعاتی جامعه بالقوه و بالفعل کتابخانه‌ها است که ایستایی و سکون خدمات کتابخانه‌ای، نتیجه اتکای صرف کتابداران به آموخته‌هایشان در دوران تحصیلات رسمی است.

در این بین کتابداران مطالعه‌گر، آگاه و آشنا به اطلاعات یا منابع اطلاعاتی، نقش بسزایی در بهبود کیفی و کمی خدمات، اعتلای و جبهه حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در سطح گسترده در جامعه خواهند داشت. این مقاله با چنین رویکردی به اهمیت و ضرورت مطالعه برای کتابداران از دیدگاه صاحب‌نظران پرداخته و زمینه‌ها و محورهای مطالعاتی مورد نیاز کتابداران را تشریح می‌کند.

کلید واژه: مطالعه، کتابداران، ضرورت مطالعه، زمینه‌های

مطالعه

مقدمه:

آموزش رسمی، دوره‌های آموزش در دوره خاصی از عمر هر فرد است و هر چند جامعه‌ای دارای نظام آموزشی فعال و پویا

کتابدار کتابخانه اسکندریه، دیمتریوس اهل فالرون بود که فیلسوف بود. (همو، ص. ۹۷).

اصل دانشمند بودن کتابداران در قرون بعد از خاموشی فانوس دریایی اسکندریه نیز با ظهور کتابدارانی دانشمند تجلی یافت «ابو نصر فارابی، صاحب بن عباد، ابن سینا، ابن عمید، خواجه نصیر الدین طوسی و ... همگی کتابدار بودند. مسعود سعد سلمان کتابدار بوده است. شیخ بهایی کتابدار کتابخانه آستان قدس رضوی در زمان شاه عباس صفوی بوده است». (نوروزی، ۱۳۶۵، ص. ۴۰). «ویلهلم لایبنتیس که در فلسفه، سیاست، تاریخ و ریاضیات دانشمندی تراز اول است در آلمان مسئول دو کتابخانه بزرگ می شود.» (ابرامی، ۱۳۷۹، ص. ۱۴).

کتابداران دانشمند در چند قرن اخیر با جدیت، پشتکار، مطالعه و تدبیر فراوان پایه های علمی این رشته تاریخی را مستحکم نمودند و اندیشه های جاودانه کتابداری را از حصار تاریک و نمور رهنانیده و در اختیار عموم مردم، اعم از فقیر و غنی و سیاه و سفید نهادند. ادواردز تلاش کرد تا همگان بتوانند از منابع کتابخانه استفاده نمایند. چارلز امی کاتر به ایجاد و انتشار قواعد فهرست فرهنگی، تدوین رده بندی گسترش پذیر و جدول دو رقمی نشانه مولف پرداخت؛ ملویل دیویی، انجمن کتابداری آمریکا را بنیان نهاد، طرح رده بندی منتشر نمود و به ایجاد رشته کتابداری و آموزش رسمی کتابداری در دانشگاه پرداخت. رانگاناتان - پدیر کتابداری هند - رده بندی کولن را طرح و منتشر نمود و پنج قانون کتابداری را به زبانی ساده و گویا به جهانیان عرضه داشت. نکته مهم این است که «اگر کتابداران ماهیت کار خود را درک کنند و آنطور که باید بدان عمل کنند و در حرفه خود برای جامعه مفید باشند از عاملان پیشرفت جهانی محسوب خواهند شد.» (تامسپون، ۱۳۶۶، ص. ۱۰۱).

مجموعه سازمان یافته کتابخانه ها، نیازمند نیروی انسانی ماهر است و حتی اثر وجودی نیروی ماهر و توانمند از روش ها و منابع اهمیت بیشتری دارد زیرا بدون وجود آنان فایده رسانی و کاربرد منابع امکان پذیر نخواهد بود. «استفاده ماهرانه از مجموعه سازمان یافته اطلاعات مستلزم توانایی در برقراری ارتباط با مردم، همدردی با نیازهایشان و ایجاد اعتماد در آنان است. این امر نیازمند شخصی است که قدم از حریص کتابخانه بیرون نهد. احتمال دارد پیگیری اشارات و ارجاعات آنان و روشن ساختن و توضیح مسایل آنان به معلومات عمومی گسترده و ذهن حساس یک دانشمند نیاز داشته باشد، به دلیل آنکه بیشترین کتابخانه های عمومی در خدمت جوامعی با نژاد، مذهب و سنتهای فرهنگی آمیخته هستند و نقش مهمی در کمک به رشد هماهنگ آنها ایفاء می کنند از این رو کتابداران باید نسبت به چنین نقشی دلسوز باشند و بتوانند میان مردمی با پیشینه های مختلف مناسباتی برقرار سازند و در تشخیص و بر آوردن بیطرفانه نیازهایشان گامی مثبت بردارند.» (فدراسیون بین المللی انجمن های کتابداری، ۱۳۶۸، ص. ۴۳).

مجموعه تلاشهای کتابخانه برای دسترس پذیر ساختن اطلاعات و منابع اطلاعاتی جهت استفاده جامعه کتابخانه صورت می گیرد و ایجاد رابطه بین تقاضا و عرضه اطلاعات نیازمند کتابدارانی آگاه و واجد شرایط صورت می گیرد، «کتابدار باید نخست از آنچه چاپ شده است، اطلاع حاصل کند و آنگاه اطلاعات خود را به دیگران انتقال دهد.» (کهرجی، ۱۳۷۵، ص. ۵۷)، «کتابداران خود از دانش کافی برخوردارند، از مجموعه خود به خوبی آگاهی دارند، اخلاق انسانی، اسلامی و کتابداری بیش از هر چیز دیگری راهنمای عملی

آنان در انجام وظیفه است و موجب جذب و جلب هر چه بیشتر متقاضیان می شود» (فدایی عراقی، ۱۳۷۵، ص. ۲۶۲). برآستی آیا بعد از آموزش رسمی که منجر به اخذ مدرک می شود، ضرورتی برای آموختن و مطالعه وجود ندارد؟

مروری بر ضرورت آموختن و مطالعه برای کتابداران از دیدگاه اندیشمندان

ایفلا رهنمود ارزنده ای دارد: «تمام کارکنان حرفه ای پس از فراغت از تحصیل و کسب شایستگیهای لازم باید از راه مطالعه گسترده و شرکت در دوره های آموزشی، تماس خود را با پیشرفتهای حفظ کنند و در جریان آن باشند.» (فدراسیون بین المللی انجمن های کتابداری، ۱۳۶۸، ص. ۴۴). جهودا معتقد است که آموختن و مطالعه فعالیت پایان نا پذیری است: «آگاهی از گذشته و موقع و مقام فعلی علم، مطلق ندانستن علم، بررسی منتقدانه اندیشه ها، استفاده از شواهد عینی و استدلال های منطقی در تفسیر آرای دیگران و تغییر آرای خود و تحلیل و ترکیب اطلاعات برای دستیابی به نتیجه ای مطلوب و معتبر نمی تواند تنها بر آنچه در دوران تحصیل آموخته است متکی باشد. بدین سان جستجوی منتقدانه افکار و اندیشه های نوشتاری فعالیت است پایان ناپذیر.» (جهودا، ۱۳۷۵، ص. ۷۰).

کتابدار باید خواننده ای آزمند باشد و به آنچه در دوران تحصیل آموخته متکی نباشد. «مسئولیت بنیانی تر ما هر چه بیشتر آموختن در مورد انسانهایی است که کتابخانه ها را مورد استفاده قرار می دهند، چرایی استفاده آنها و اینکه ما کتابداران، خادمان آنها، چگونه به نیازهایشان پاسخ می دهیم و می توانیم پاسخ دهیم.» (موکهرجی، ۱۳۷۵، ص. ۷۸).

تامسپون معتقد است که «کتابدار باید توان خودآموزی داشته باشد و مشتاقانه به مطالعه حرفه خویش پردازد و هرگز فکر نکند که آموزشش به پایان رسیده است.» (تامسپون، ۱۳۶۶، ص. ۱۰۵) یونسکو در بیانیه ای در خصوص کتابخانه های عمومی که در سال ۱۹۹۴ منتشر کرد کتابدار را واسطه ای فعال بین استفاده کنندگان و منابع برشمرد و تداوم آموزش حرفه ای کتابداران را متضمن رایبه خدمات بهینه دانست. بیانیه یونسکو درباره کتابخانه عمومی، ۱۳۷۴، ص. ۱۰۸). «یک کتابدار خوب باید خواننده ای آزمند باشد و برای کمک به دیگران در راه یافتن به مجموعه های کتابخانه اشتیاق نشان دهد. فنون را می توان به سرعت آموخت اما عامل مهم موفقیت شور کار است. کتابدار کاملاً جدا از مدیران به طور اعم، باید اهل کتاب، تحقیق و تتبع باشد.» (موکهرجی، ۱۳۷۵، ص. ۵۶).

فورتسکو بر این باور است که مطالعه از وظایف کتابدار است و در زمان کار باید مطالعه کند: «آیا سعادت می یابد که کتابدار نیست که از طریق مطالعه ای که وظیفه وی بشمار می رود، نیاز علمی خود را برآورد تا استعدادش برای انجام وظایف روزانه بیشتر شود. مطالعه وی ممکن است وسیع و پراکنده باشد. داستان، کتب علمی، تاریخی و مطلب چاپی دست اول و یا نوشته هایی که خوانندگان کمتر به سراغ آنها می روند.» (مان، ۱۳۵۱، ص. ۱۰۰).

نیازها و محورهای مطالعاتی کتابداران و اطلاع رسانی

در قرن ۲۰ و چند سالی که از هزاره جدید می گذرد، اطلاعات مهمترین رکن زندگی جوامع بشری را تشکیل داده است و ملاک توانمندی، دارا بودن اطلاعات است که در سایه آن دانش یا فناوری جدید ابداع و عرضه می گردد. فرایند مطالعه که از اعمال پیچیده ذهنی انسان است، عمومی ترین راه کسب اطلاعات نیز محسوب

می‌شود که نقش مهمی در آگاهی از آخرین تغییرات، سازگاری و انطباق با جدیدترین تحولات دارد. مؤلفه اساسی در تمامی فعالیت‌های کتابداری، دسترسی پذیر ساختن اطلاعات است و سعی بر این است تا پیوند و ارتباط موثر بین اطلاعات و علائق مطالعاتی متقاضیان اطلاعات برقرار گردد که در این فرایند نقش کتابداران مطالعه‌گر، آگاه و آشنا به اطلاعات یا منابع اطلاعاتی مهم جلوه می‌نماید.

محورهای مطالعاتی کتابداران :

در ادامه مبحث، زمینه و موضوع مطالعه کتابداران و اطلاع‌رسانان در سه محور شناخت جامعه کتابخانه، بازار تولید و نشر، بخش‌های فراهم‌آوری، فهرست‌نویسی و رده‌بندی، مرجع و فناوری اطلاعات بیان می‌گردد.

الف) شناخت جامعه استفاده‌کننده

شناخت جامعه، پی بردن به نیازهای آنی و آتی افراد جامعه و بررسی این نیازها، شاید اولین موضوعی باشد که کتابداران کتابخانه باید درباره آن مطالعه کنند. برای اینکه بتوان از مجموعه سازماندهی شده اطلاعات موجود در کتابخانه حداکثر استفاده را کرد نیاز به ایجاد رابطه با جامعه استفاده‌کننده و مردم است تا با ایجاد اعتماد، نیازهای آنها شناسایی و پاسخ داده شود. جوابگویی به مراجعان کتابخانه همیشه ساده نیست و نیاز به شناخت جامعه کتابخانه دارد. در کتابخانه‌های عمومی شناخت جامعه تا حدودی مشکل‌تر از شناخت جامعه سایر انواع کتابخانه‌هاست. برای شناخت جامعه کتابخانه‌های عمومی، کارکنان باید دارای اطلاعات عمومی وسیع و شخصیت اجتماعی مثبت باشند.

«اگر کارکنان کتابخانه‌های عمومی جامعه استفاده‌کننده خود را به خوبی بشناسند و نیازهای آنان را به خوبی تامین کنند، انگیزه‌ای برای مطالعه در آنها بوجود می‌آید و عده بیشتری از مردم به کتابخانه

کشانده می‌شوند که این مورد ارزش مهمی در توسعه کشور می‌تواند داشته باشند. برای شناخت جامعه استفاده‌کننده، کتابدار علاوه بر آگاهی‌های تخصصی خود باید اطلاعاتی درباره فعالیتها، رغبت‌ها، خصوصیات زندگی اجتماعی مردم منطقه، خصوصیات زندگی انفرادی آنها و همچنین سازمانها و موسسات و انجمن‌های فرهنگی و اجتماعی و مذهبی حوزه خود داشته باشد. ضمناً با توجه به پیشرفت تکنولوژی و تغییر فرم منابع سنتی، کتابدار باید آگاهی‌های لازم برای استفاده از این منابع و وسایل و تجهیزات را بدست آورد». (موسوی زاده، ۱۳۷۴، ص. ۳۲) شناخت نیازهای جامعه اهمیت خاصی دارد، «یک کتابدار حرفه‌ای باید دارای آشنایی با شناخت علمی باشد که بتواند نیازهای جامعه کتابخانه را با شناخت علمی (باتلر، ۱۳۵۸؛ ص. ۹۷). ابرامی معتقد است کتابدار بایستی نیازهای فکری و روحی جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند را برآورده سازد بنابراین فهم و شناخت دقیق مردم برای وی اهمیت می‌یابد (ابرامی، ۱۳۷۹، ص. ۷۳).

کتابداران عامل اصلی برقراری ارتباط میان دانش و مردم هستند و باید از چنان شخصیتی برخوردار باشند که بتوانند نه تنها از طریق مطالعه روشهای سنتی برقراری ارتباط، بلکه با مطالعه مردمی که به آنها خدمت می‌کنند با آنها ارتباط برقرار کنند. ایفلا رهنمود ارزنده‌ای درباره شناخت جامعه و نیازهای مردم و کاربردی کردن نتایج یافته‌ها در برنامه ریزی فعالیت کتابخانه‌ها دارد: «منابع همواره محدودند و باید به دقت آنها را توسعه داد تا حداکثر بهره‌را به جوامع خود برسانند بنابراین هر کتابخانه گستره خدماتی را که از نظر گونه‌گونی و ژرفا به بهترین شکل در خور نیازهای محلی است بر می‌گزیند». بطور کلی تخصیص منابع باید بر مبنای سنجش نیازهای محلی باشد نه بر اساس تقاضاهای استفاده‌کنندگان کنونی کتابخانه. (فدراسیون بین‌المللی انجمن‌های کتابداری، ۱۳۶۸، ص. ۱۳). سبیلی ضرورت مطالعه کتابداران و شناخت و سنجش نیازهای جامعه کتابخانه را با

انتخاب است بدین معنی که اطلاعات مورد نیاز جامعه کتابخانه از مجموع اطلاعات موجود و نیازهای استفاده کنندگان بالفعل و بالقوه کتابخانه آگاهی داشته باشند.

« کتابدار باید امیال، نیازها و علایق افراد جامعه را بداند تا در ایجاد زمینه ای برای کتاب گزینی موفق گردد. بدون این آگاهی، گزینش و گردآوری به گمراهی خواهد انجامید. کلید کتابگزینی، خواسته های جامعه برای خواندن و دانستن است. همه گروه های اجتماعی به یک گروه خاص علاقمند نیستند. کتابهای مورد نیاز افراد بستگی به سن، جنس، تحصیل، محیط پرورش، استعداد فردی، شیوه فراگیری آنها و عوامل دیگر دارد. یک کتابدار باید بتواند نیازهای اجتماعی را به خوبی تجزیه تحلیل کند. نتایج بدست آمده را با هدفهای کتابخانه ای که در آن خدمت می کند، بسنجد و از آن میان روش کتاب گزینی را فراهم آورد». (ابرامی، ۱۳۷۹، ص. ۱۱۲)

شناخت جامعه کتابخانه اهمیت خاصی دارد و شناخت جامعه کتابخانه های عمومی مشکل تر از شناخت جامعه انواع دیگر کتابخانه ها است، زیرا جامعه این کتابخانه شامل همه مردم می شود یعنی کسانی که به کتابخانه مراجعه می کنند و همه کسانی که ممکن است به کتابخانه مراجعه کنند.

کتابدار باید اطلاعاتی درباره فعالیت ها، رغبت ها، گرایشها، تمایلات و دیگر خصوصیات زندگی اجتماعی و انفرادی مردم و همچنین سازمانها، مؤسسات و انجمن های فرهنگی، اجتماعی و مذهبی حوزه فعالیت خود داشته باشند (سینایی، ۱۳۷۶، ص. ۱۶).

حجم انتشارات بسیار زیاد است. منابع مالی و بودجه با محدودیت روبرو هستند. کتابدارانی که در بخش فراهم آوری فعالیت می کنند باید همواره دو نکته بالا را مد نظر داشته باشند و کوشش نمایند که از بودجه محدود، منابع مناسب گزینش و تهیه نمایند. شرط موفقیت در گزینش علاوه بر شناخت نیازهای جامعه کتابخانه، شناخت منابع اطلاعاتی است.

کتابداران بخش سفارش و انتخاب بطور مستمر، بایستی کتابشناسی های قبل و بعد از انتشار را مطالعه کنند، نقد و بررسی منابع جدید را بخوانند. « آشنایی با نقدهای جاری قضاوت کتابگزین را در ارزشیابی قدرت می بخشد. نقد، روزنه ای برای شناخت نوشته هاست». (ابرامی، ۱۳۷۹، ص. ۱۱۷).

عدم آگاهی هیچگاه منجر به قضاوت مطلوب نمی گردد و کتابداران بخش سفارش باید آگاهی و شناخت کافی از منابع را داشته باشند تا بتوانند قضاوت مطلوبی درباره انتخاب یا رد یک منبع اطلاعاتی بنمایند و این آگاهی از طریق مطالعه مداوم منابعی میسر است که به معرفی و نقد و بررسی انتشارات جدید می پردازند.

کتابداران بخش سفارش از طریق همکاری با کتابداران بخش مرجع و امانت می توانند از عکس العمل مراجعان به کتابخانه در قبال منابع فراهم آمده اطلاع یابند و بازخورد فعالیت بخش فراهم آوری را مشاهده کنند و حتی پژوهش هایی جهت سنجش نیازهای اطلاعاتی استفاده کنندگان و توان کتابخانه جهت رفع این نیازها بنمایند و نتایج یافته های پژوهش را در راستای تصحیح عملکرد و بهبود کیفیت خدمات کتابخانه به کار گیرند.

ج) فهرست نویسی و سازماندهی

هدف عمده در فهرست نویسی، تلاش برای از قوه به فعل درآوردن توانمندی یک اثر و مدرک است، به این نحو که از یکسو فهرست نویسی سعی می کند به محتوا و موضوعاتی که آن اثر بخاطرش نشر یافته پی ببرد، موضوعات و کلیدواژه ها را استخراج

جزئیات بیشتری بیان می کند: « کتابدار با استفاده از راههای ذیل می تواند درباره جامعه کتابخانه خود اطلاع حاصل کند:

کتابدار باهوش و علاقمند با دقت در احوال و خصوصیات مراجعه کنندگان معمولی و نوع درخواست هایشان می تواند تا حد زیادی درباره آنان اطلاعات بدست آورد. یکی از با ارزش ترین راههای کسب اطلاع در مورد جامعه کتابخانه های عمومی این است که کتابدار زمینه ای فراهم کند تا مراجعه کنندگان با او مشورت کرده و از او راهنمایی بخواهند.

کتابدار با مطالعه منظم روزنامه ها و مجله ها و استفاده از رادیو تلویزیون، اطلاعات زیادی درباره نیازهای جامعه و ذوق و سلیقه مردم کسب می کند و از موضوعات و حوادث جاری و جریانهای اجتماعی آگاهی می یابد.

ایجاد ارتباط با سازمانهای اجتماعی، مذهبی، هنری، فرهنگی، ورزشی، خیریه و انواع دیگر سازمانها راه دیگری برای شناخت جامعه کتابخانه عمومی است کتابدار با استفاده از این راه علاوه بر آنکه جامعه خود را بهتر می شناسد، می تواند توجه اعضای این سازمان ها را نیز به کتابخانه جلب کند و گروهی را که شاید هرگز به کتابخانه مراجعه نکرده اند، به آنجا بکشاند.

کتابدار با گذشت زمان نسبت به جامعه خود شناخت پیدا می کند. اما این شناخت او را از بررسی رسمی بی نیاز نمی کند، منظور از بررسی رسمی، بررسی از طریق پرسشنامه از یک سو و مطالعه تحقیقات آماری و جامعه شناسانه ای که بوسیله سازمان های صلاحیت دار در این رشته انجام می شود، از سوی دیگر است. کتابدار با بررسی رسمی، دید علمی نسبت به جامعه پیدا می کند و می تواند دانسته های خود را درباره جامعه دوباره ارزیابی کند. همچنین ممکن است گروههای جدیدی از مراجعه کنندگان، مناطقی که برای عرضه خدمات مورد توجه قرار نگرفته و جنبه های جدیدی از زندگی اجتماعی را کشف کند». (سینایی، ۱۳۷۶، ص. ۱۷)

ب) شناخت منابع اطلاعاتی و فراهم آوری آن

« کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی در پیشرفت فرهنگی نقش حساسی بر عهده دارند زیرا به ۳ وظیفه عمده روبرو هستند، شناخت نیازها و ارزش های فرهنگی، شناخت و تهیه اطلاعات مناسب با آن نیازها و ارزش ها، انتخاب مجرای مناسب برای انتقال اطلاعات به کسانی که بدان نیازمندند». (میرحسینی، ۱۳۷۳، ص. ۲۲).

کتابدار با شناخت نیاز اطلاعاتی استفاده کنندگان، رابطه منطقی بین این نیاز و محتوای نوعی خاص از ابزارهایی که پاسخ مناسب را فراهم می آورد برقرار می کند. شناخت بازار نشر و نیازهای فعلی و آینده جامعه کتابخانه، ارکان عمده فراهم آوری را تشکیل می دهند و کتابخانه ها تلاش می کنند که به مثابه سدها، آب صاف را برای مصارف مورد نظر و به حجم مورد نیاز در کانالها جاری سازند. اطلاعات به صورت واقعی و کاذب به وفور وجود دارد و هر لحظه بر حجم آن افزوده می گردد. در این شرایط نقش کتابخانه ها در فراهم آوری اطلاعات مناسب و متناسب با نیازهای جامعه کتابخانه نمود بیشتری می یابد.

« پیش از انتخاب باید سه مرحله را پشت سر گذاشت: ۱- شناسایی جامعه کتابخانه؛ ۲- شناسایی کتاب و دیگر مواد کتابخانه ای و راههای ارزشیابی آنها؛ ۳- شناسایی مجموعه امکانات مالی کتابخانه». (سینایی، ۱۳۷۶، ص. ۱۱)

مهمترین عنصر در ایجاد، توسعه و تداوم کتابخانه ها و فعالیت آنها، جامعه استفاده کننده است و مهمترین بخش فراهم آوری،

د) خدمات مرجع

مؤلفه اساسی در خدمات مرجع، برقراری ارتباط است، « خدمت مرجع جریان برقراری ارتباط بین یک خواننده و نوشته مورد نیاز او با صرف کمترین وقت است» (ابرامی، ۱۳۷۹، ص ۱۷۴).

از سویی اطلاعات فراهم آمده در محمل‌های مختلف، هر یک زبان و شیوه بیان خاص خود را دارا هستند، به گونه‌ای خاص نظم یافته‌اند و شیوه‌های بازایی اطلاعات در آنها گوناگون است. از سوی دیگر، مراجعه‌کننده به کتابخانه نیز زبان ویژه خود را دارد که ارتباطی نزدیکی به سطح تحصیلات، معلومات و میزان مطالعه اش دارد و اگر این دو را به خود واگذاریم، نتیجه مطلوب بدست نخواهد آمد و ارتباط لازم بین عرضه و تقاضای اطلاعات برقرار نخواهد شد.

در ایجاد ارتباط، کتابدار مرجع نقش اساسی دارد، اطلاعات مورد نیاز مراجعه‌کننده را فراهم می‌آورد و جوینده را جهت یافتن پاسخ به منابع راهنمایی می‌کند. « اهمیت بخش مرجع به سه عامل بستگی دارد که دو عامل اول مهمتر هستند هر چند که حاصل هر سه به خدمات مرجع می‌انجامد، این سه عامل عبارتند از: ابزار مرجع، کتابدار مرجع و محیط مرجع» (فدایی عراقی، ۱۳۷۵، ص ۲۷۱ و ۲۷۲). ویلیام کنس، کتابدار مرجع را یکی از چهار عامل موثر در خدمات مرجع می‌داند. « واقعیت این است که هدف خدمات مرجع بدون وجود کتابدار به عنوان واسطه بین استفاده‌کننده و نیازهایش از یک سو و منابع اطلاعاتی که می‌تواند پاسخگوی مراجعه‌کننده باشد با موفقیت همراه نخواهد بود» (مرادی، ۱۳۷۲، ص ۵). کتابدار مرجع نیز باید دارای ویژگی‌هایی باشد تا بتواند پویایی بخش مرجع را حفظ کند:

« سطح اطلاعات کتابدار مرجع نسبت به مجموعه، معلومات عمومی، آگاهی‌های جاری، توانایی مربوط به زبان، توان و علاقه‌مندی او برای برقراری ارتباط توانایی او در تصمیم‌گیری کارایی در قبال سرعت و صحت تجربه او به عنوان یک کتابدار مرجع و ...» (غلامرضا فدایی عراقی، ۱۳۷۵، ص ۲۷۹)

شناخت کتابدار مرجع از زمینه‌های خود و منابع اطلاعات، برای پاسخگویی به سئوالات ضروری است. « کتابدار مرجع باید با سرعت و دقت مقدمه اثر را بخواند زیرا در مقدمه یک کتاب مرجع خوب، احتمالاً دامنه، هدف و مخاطبین اثر و محدودیت‌های آن به خوبی بیان شده‌اند» (مرادی، ۱۳۷۲، ص ۳۲). جرالد جهودا عوامل مؤثر در فراهم آوردن پاسخ مناسب را به سه دسته تقسیم نمود: تصویر پرسشگر از سادگی یا پیچیدگی سؤال، تصویر پرسشگر از سادگی یا پیچیدگی پاسخ و تصویر پرسشگر از مقدار کوشش لازم برای پاسخ دهی به سؤال.

آگاهی کتابدار از سن پرسشگر، تحصیلات پرسشگر، توانایی پرسشگر در خواندن، زبان مادری پرسشگر، معلولیت‌های پرسشگر، مقام اجتماعی پرسشگر و ضرورت یا عدم ضرورت رسیدن به پاسخ در مدتی مشخص. آگاهی کتابدار از محتوا و نظم مواد مرجع در کتابخانه و مهارت وی در استفاده از این مواد « (جهودا، ۱۳۷۰، صص ۸۸ و ۸۹).

اهمیت حضور کتابدار مرجع آگاه به منابع مرجع و نیازهای مراجعه‌کننده برای موفقیت در ارائه خدمات ارجاعی مناسب بر کسی پوشیده نیست. اوست که تلاش می‌کند ارتباط لازم بین اطلاعات و نیاز به اطلاعات را برقرار سازد، پرسش را تجزیه و تحلیل نماید،

کند و جهت رعایت اصل وحدت، با سیاهه موضوعات منتخب تطبیق دهد، از دیگر سو، نیاز مخاطب و مراجعه‌کننده را بشناسد و با آگاهی از نوع و سطح خواسته‌های جامعه کتابخانه، ارتباط لازم و بهینه بین تقاضای اطلاعات و مدرک و منبع اطلاعات، برقرار سازد.

هوشنگ ابرامی در شناختی از دانش‌شناسی می‌گوید: [در فهرست نویسی] « باید هدف نویسنده را باز شناخت، فهرست مطالب را از نظر گذراند، پیشگفتار و مقدمه را خواند. عکسها، نمودارها و جدول‌های آنرا نگاه کرد. عناوین فرعی فصول را مطالعه کرد و دانست حدود کتاب چیست؟» (ابرامی، ۱۳۷۹، ص ۷۹).

شناخت کتاب و بطور عمده محمل‌های اطلاعاتی نقش اساسی در دستیابی به حدود و ثغور آنها و تعیین و اختصاص موضوعات مناسب دارد. مارگارت مان در کتاب اصول فهرست نویسی و طبقه‌بندی، نیاز کتابداران فهرست‌نویس به مطالعه منابع اطلاعات جهت نیل به موفقیت در کار را به خوبی بیان نموده است: « فهرست نویس به عنوان واسطه‌ای بین نویسنده و خواننده عمل می‌کند، وی می‌کوشد که از یکسو، قصد نویسنده را دریابد و از سوی دیگر نیاز خواننده را برآورد.

کتابها را از آنرو مطالعه می‌کند که دگرگونی‌های سبک و روش آنها بر او آشکار گردد و ارزش هر یک را برای گروه‌های گوناگون خوانندگان بداند. اوست که ماهیت اثری را باید بشناسد و آنرا به مراجعان باز شناسد. به خاطر رسیدن به این هدف، فهرست نویس ناچار است با افکار و امیال مردم آشنایی پیدا کند، نیازهای خواننده را در نظر داشته باشد و بکوشد که تعیین محل کتابها جریانی ساده و طبیعی را طی کند» (مان، ۱۳۵۱، ص ۵).

در جایی دیگر از همین کتاب او ماهیت کار فهرست نویسان را به دقت چنین بیان کرده است: « بخش فهرست نویسی کتابخانه را که فهرست در آن جمع‌آوری می‌شود، می‌توان به مانند آزمایشگاهی دانست که در آن دانشمندی مواد معدنی را تجزیه می‌کند. همانگونه که آزمایش‌کننده فلز قیمتی را از عیار آن جدا می‌سازد و هر ذره با ارزش از سنگ معدن را نگهداری می‌کند، فهرست نویس نیز هر کتابی را نه تنها به خاطر داشتن موضوع کلی آن، بلکه برای یافتن ذرات پنهانی که در دل آن نهفته است تجزیه می‌نماید» (همو، ص ۱۰).

آگاهی کتابدار از محتوای یک اثر از طریق مطالعه میسر است و از طرف دیگر با مطالعه و تحقیق مستمر است که می‌تواند از خواسته‌های ثابت و متغیر جامعه کتابخانه، اطلاع حاصل نماید.

کتابدار باید متناسب با تغییرات، تغییر کند و این تغییر بدون مطالعه میسر نخواهد بود. دنبال کردن موضوعات جدید حرفه در زمینه‌های مختلف، مطالعه مقالات و کتابهای جدید که مباحث فناوری کتابداری و اطلاع‌رسانی را ارائه می‌کنند، برای موفقیت هر کتابدار در انجام مؤثر وظایفش الزامی است.

چگونه می‌توان بدون مطالعه در کتابخانه‌های دیجیتال و مجازی به ارائه خدمات به کاربران پرداخت، کتابداری که مفاهیم جدید کتابداری را نشناسد و تحولات حرفه‌ای خود را دنبال نکند در آینده‌ای نزدیک شغل خود را از دست خواهد داد.

نتیجه‌گیری

در جهان اطلاعات محور که دانایی توانایی محسوب می‌شود، اتکای صرف کتابداران به آموخته‌هایشان در مقاطع مختلف تحصیلی برای نیل به موفقیت و آرایه بهینه خدمات کافی نیست، زیرا در دنیای پرشتاب کنونی، تنها با آموزش رسمی نمی‌توان به پیشرفت و توسعه اندیشید، مگر اینکه تسهیلاتی به موازات آن فراهم باشد تا این تجربه نوین را با مطالعه مداوم و مستمر تداوم بخشید.

در پایان بیان شیوای فروتسکو درباره اهمیت و ضرورت مطالعه کتابداران ذکر می‌گردد: «آیا سعادت از بهر کتابدار نیست که از طریق مطالعه‌ای که وظیفه‌وی به شمار می‌رود، نیاز علمی خود را برآورد تا استعدادش برای انجام وظایف روزانه بیشتر شود... برای دیگران معمولاً خواندن به صورت تفنن و یا به خاطر سرگرمی انجام می‌گیرد و ناگزیر خارج از ساعات کار روزانه باید باشد. کسی را هنگام کار امکان مطالعه نیست مگر آنکه کتابدار باشد. خواندن از وظایف کتابدار است؛ مطالعه نسبت به حرفه او بیگانه نیست.

ممکن است نکته کوچکی که امروز فرا می‌گیرد به نظرش نمی‌ناچیزی در کنار نهر پهناور باشد، اما همان‌نی پایدارترین یادگاری را برای او خواهد نوشت» (مان، ۱۳۵۱، ص. ۱۰۰).

کلیدواژه‌ها را از درون سئوال‌ها استخراج نماید و با استفاده از آنها، منبع ارجاعی مناسب که پاسخ در آن آمده باشد را بیابد.

لازمه تداوم فعالیت مرجع و پویایی و تحرک بخش مرجع کتابخانه، علاوه بر لازمه تداوم فعالیت مرجع و پویایی و تحرک بخش مرجع کتابخانه و علاوه بر داشتن ابزار مرجع، کتابدار مرجع است که دانش کتابدار شرط اساسی است و برای این منظور باید مقدمه و پیشگفتار منابع مرجع را مطالعه کند، از حدود و ثغور آنها اطلاع یابد، شیوه تنظیم مطالب آنها را بداند، با نحوه استفاده از منابع مرجع محمل‌های مختلف آشنایی داشته باشد.

به نقد و بررسی منابع مرجع کتابخانه اش پردازد، آنها را ارزیابی کند و با سایر بخش‌ها، بویژه بخش فراهم‌آوری در خصوص تهیه منابع مرجع همکاری و مساعدت داشته باشد و این موارد تنها با مطالعه مستمر و مداوم کتابدار مرجع میسر می‌گردد.

ه) فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات

سیر تحول فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، کتابخانه‌ها و خدمات آنرا بشدت تحت تاثیر قرار داده است. بطوریکه بررسی نوشته‌ها نشان می‌دهد، زمانی کتابداران در از دست دادن حرفه و شغل خود دچار تردید شده بودند و از طرفی تولید منابع اطلاعاتی الکترونیکی، گسترش اینترنت و ظهور وب باعث شد تا نوع منابع اطلاعاتی و خدماتی که به مراجعان در کتابخانه‌ها ارائه می‌شد، تغییر کند. در حال حاضر دیگر کتابدار محدود به منابع چاپی و چهار دیواری کتابخانه نیست بلکه در محیطی مجازی قرار دارد و باید پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی مراجعانی باشد که به کاربر تغییر نام یافته‌اند.

کتابدار باید خدمات مرجع الکترونیکی ارائه کند و به سازماندهی دانش پردازد، باید در طراحی وب سایت‌ها و نرم افزارهای اطلاعاتی و ایجاد مجموعه‌های دیجیتال شرکت داشته باشد.

منابع و مآخذ

- ابرامی، هوشنگ (۱۳۷۹). شناختی از دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی). تهران: نشر کتابدار.
- باتلر، پی برس (۱۳۵۸). جنبه‌های نظری علم کتابداری. ترجمه هوشنگ ابرامی. تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا.
- بیانیه یونسکو درباره کتابخانه عمومی. ترجمه زهره میرحسینی. پیام کتابخانه سال پنجم «۱۰۲» بهار و تابستان ۱۳۷۴، ص. ۱۰۸.
- تامسپون، جیمز (۱۳۶۶). تاریخ اصول کتابداری. ترجمه محمود حقیقی / تهران: نشر دانشگاهی.
- جهودا؛ جرال، براوناگل، جودیت شیک (۱۳۷۰). مبانی مرجع فنون پرسش‌کاوی و پاسخ‌یابی از منابع کتابخانه، ترجمه و تالیف محمد حسین دیانی، عبدالحمید معرف زاده، مشهد، آستان قدس رضوی، معاونت فرهنگی.
- سینایی؛ علی، (۱۳۷۶). مجموعه سازی در کتابخانه‌ها، انتخاب مواد کتابخانه‌ای. تهران: انتشارات سمت.
- فدایی عراقی، غلامرضا (۱۳۷۵). کتاب و کتابخانه: مدیریت و توسعه فرهنگی (مجموعه مقالات). تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- فدراسیون بین‌المللی انجمن‌های کتابداری (۱۳۶۸) رهنمودهایی برای کتابخانه‌های عمومی / ترجمه رحمت‌الله فتحی، مشهد: آستان قدس رضوی، معاونت فرهنگی.
- مان، مارگارت (۱۳۵۱). اصول فهرست‌نویسی و طبقه‌بندی. ترجمه هوشنگ ابرامی، تهران: مرکز خدمات کتابداری.
- مرادی؛ نورالله (۱۳۷۲). مرجع‌شناسی. شناخت خدمات و کتابهای مرجع، تهران: فرهنگ معاصر.
- موسوی زاده، زهرا، کارکنان کتابخانه‌های عمومی. پیام کتابخانه. سال پنجم (۴ و ۳) زمستان ۱۳۷۴، ص. ۳۲.
- موکهرجی، آجیت کومار (۱۳۷۵). تاریخ و فلسفه کتابداری. مترجم اسدالله آزاد، مشهد: آستان قدس رضوی موسسه چاپ و انتشارات.
- میرحسینی، زهره، نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگ کتابخوانی، پیام کتابخانه. دوره چهارم «۲۰۱» بهار و تابستان ۱۳۷۳، ص. ۲۲.
- نوروزی، حسن (۱۳۶۵). پانزده مقاله کتابداری. مشاور فرهنگی.